

Зорица РАДУЛОВИЋ*

О РЈЕЧНИЦИМА ГОВОРА ЗЕТЕ И ОКОЛИНЕ МОЈКОВЦА

Апстракт: У тексту се говори о необичном богатству фразеолошких јединица с именицом бог у рјечницима говора Зете и околине Мојковца. Тих фразема у оба рјечника има свега 86 ако се укључе и неки са придјевом божји, а посебна занимљивост је што се готово не поклапају нити фраземи нити значења у ова два црногорска говорна ареала. Овај заиста фасцинирајући узорак говори само о неисцрпном благу и импресивним могућностима нашег језика и инвентивности његових говорника.

Кључне ријечи: фразеолошке конструкције, бог, божји, семантичка одређења

Када сам у фебруару, оvdје на овом истом мјесту, представљала рјечнике говора Зете¹ и околине Мојковца² наводећи на шта све можемо с једнаком занимљивошћу обратити пажњу, истакла сам и једну фасцинирајућу особеност. Тада сам је само у низу осталих споменула а сада ћу подробије о њој говорити. Наиме, ради се о импресивном фразеолошком богатству ових говора. Ту егзистира читав један комплекс фразеолошких јединица, односно фразеологизама, јер у питању су народни говори те је препознатљива концентрација извјесних устаљених обрта и фразеолошких израза. Овом приликом истичемо да је на дистинкцију између ових и њима на неки начин синонимских термина: идиом, идиоматска фраза, устаљена фраза, фразеолошки обрт, устаљени обрт, фра-

* Редовни професор Филозофског факултета у Никшићу

¹ Јелена Башановић-Чечовић, *Рјечник говора Зете*, ЦАНУ, Подгорица 2010.

² Данијела Ристић, *Рјечник говора околине Мојковца*, ЦАНУ, Подгорица 2010.

зем указала, несумњиво са успјехом, Драгана Мршевић-Радовић у својој књизи *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме*, Београд, 1987.

Иначе, најнепосреднији однос лексикологије и синтаксе огледа се управо у формирању таквих структура које су готово „блокиране”, устаљене као реченице или синтагме, тзв. фразеологизама. Према одређењу Р. Симића, то су у ствари „релативно устаљени језички изрази који се понављају у приближно истом облику”. (*Реч на делу*). Извјесно је пак да је особеност фразеолошке јединице, која на плану форме представља вишелексемни спој, то да јој као сложеном знаку одговара једно (јединствено) значење. Оно се у литератури углавном означава терминима „опште”, „глобално” за значење сваке фразеолошке јединице као структурно сложеног језичког знака. И неоспорно је да синтаксичка функција фразеологизама и његово значење имају битну улогу у функционисању фразеолошке јединице као експресивног језичког знака.

У наведеним рјечницима многе лексеме налазимо у различитим фразеолошким обртима и значењима, но ми ћемо се овога пута задржати само на лексеми *бог* која је у том смислу најинтересантнија јер је најфреквентније заступљена и у најнеобичнијим фраземима. У Рјечнику говора Зете ову лексему *бок(е)* налазимо у 50 различитих фраза и придјев *божи/a/e* у 8 значења, значи свега у 58 фразеолошких конструкција. Занимљиво је да је у говору околине Мојковца именица *бог* садржана у 25 обрта а *божи/a/e* у 3 те да су у питању сасвим различита значења и да се преклапају само у неколика случаја, а придјев *божи/a/e* се понавља у конструкцијама *божа ти вјера (вљера)*, *божа љепота* и *боже се зоре не зна*. Дакле, у оба ареала заједно 86 фразеолошких јединица.

Навешћемо за ову прилику све те конструкције и њихова значења без поткрепљивања примјерима јер би нам то одузело вријеме. Тако у говору Зете биљежимо: *бок, бога* са блиједим основним значењем за исказивање разних осјећања у устаљеним фразама. Израз *ако бога знаш (знате)* употребљава се за појачавање чуђења, пребацивања, заклињања; *богу великоме фала* у изражавању задовољства, олакшања, *богу иза леђа* врло далеко; *бог да да некога за нешто* – бити посебан, знати, умјети; *бок да му (јој) душу прости*, при спомињању покојника; *бок нека ти каже* каже се кад неко ништа не зна о нечему; *бок оставио гријех* – за онога који је ослабио физички (најчешће због неке невоље која га је задесила); *бок с тобом* – каже се последије спомињања неког зла у жељи да оно не наиђе; *бок те (не) видио* – при изражавању опомене или прекора али и при изражавању усхићења; *бок те (ве) нанесе* –

каже се кад неко случајно дође, *бок те пита кат* – давно, и не сјећам се када; *бок те чуо* – приликом благосиљања, при изражавању жеље да се нешто оконча повољно; *бок ти здравље да̄* – при благосиљању, када се саговорнику жели добро; *бок ће га (сами, свети) знати* – нико то не може знати, неизвјесно је; *боже мој* – при изражавању наде, вјеровања у бољитак, али и нека, па шта (у резигнацији); *боже здравља* – при изражавању наде да ће се нешто остварити; *боже подржи* – при изражавању жеље да потраје тренутно повољна ситуација; *боже помози* – прилично и грозно; *боже(бош) сачувај* – при згражавању, због нечег непријатног, при изражавању страха, при отклањању неке непријатне помисли; *великим те богом кумим* – молим те, преклињем те; *виђет свога бога* – искусити нешто непријатно, страдати; *гледат ка у бога (у некога)* – поштовати, уважавати некога, *да бок опрости* – каже се када се учини нешто што је у свијести човјека с ових простора грешно; *да бок поможе* при изражавању осуде, неодобравања али и прилично; *да је бок* – при изражавању сумње, невјерице да ће се нешто десити, али и при изражавању наде; *да те бок погледа* – при изражавању наде да ће се само добре ствари десити; *даће вел'уки бок* – при изражавању наде у успјех, у добро; *до зла бога* – у примарној служби претјерано, преко сваке мјере; *жал'и га боже* – штета је (због некога или нечега); *за име бога милога* – при изражавању чуђења; *има бога* – каже се када побиједи правда, када се праведно окончају неке ситуације; *је л'и бок да̄* – тако и треба; *како бок да̄* – како буде; *лијепи боже* – при изражавању радости и задовољства због учињеног; *може бок помоћ* – при изражавању наде да ће све бити добро; *нат у бога* – нада у добро; *не ваљат више ни богу ни народу* – каже се за особу или ствар која је пропала тјелесно или морално; *не дај ти га боже* – при изражавању страха да се не догоди неко зло; *нема бога* – неправда је (у резигнацији); *ни да бок* – (у категоричном одрицању), никако; *од бога ти здравље* – при благосиљању, када се саговорнику жели добро, *помага(ј) боже* – при изражавању ишчуђавања, изненађења; *посла те је сами бок* – дошао си управо када треба; *тако ми бога* – као потврда онога што је претходно казано, у заклетви, увјеравању; *то што је бок да̄* – прилично, снажно, у великој мјери; *уби(ј) боже* – да не може бити горе; *убио ме (те, га) бок* – у пребацивању нечега себи, некоме у проклињању; *у бога се надат* – надати се добром.

Као што смо истакли, придјев *божи* се употребљава у 8 фразеолошких обрта и у функцији је интензификатора онога што се казује именицом коју одређује. Израз *божа ти вјера* (у функцији узвика), слично као *богами* или *богати*; *божа љепота* – у функцији прилога за ко-

личину, безброј; *боже се зоре не зна* – ништа се не зна, каже се обично за нешто што је у нереду, хаосу; *сибијан божи* – у функцији прилога за количину (веома много, безброј), *сила божа* (у функцији прилога за количину) безброј, много; *страс божа* (у функцији прилога за количину), веома много; *чудо боже* (у функцији прилога за количину) веома много, безброј. Запажа се да се са истим значењем прилога за количину – веома много, безброј употребљавају пет фразема: *божа љепота*, *сибијан божи*, *сила божа*, *страс божа* и *чудо боже*.

У говору околине Мојковца налазимо нови прилог с проширењем фраза и значења: *ако бога знаш (знате)* – служи за појачавање и истицање чуђења, пребацивања или при изрицању какве молбе, *бог да му (joj) душу прости* – каже се при спомињању имена покојника, бог да му прости гријехе, *бог и божа вљера* – у појачаном значењу; заиста, нема сумње, тако је; *бог те видио* – у појачаном значењу, при чуђењу; *бог те (га, је, их) казнио* – распрострањено у клетвама, *бог те (га, је, их) посеко* – распрострањено у клетвама; *бог ти (вам) помогао* – отпоздрав, одговор на, помоз' бог; *бог с тобом (вама)* при чуђењу и одбијању онога што је саговорник рекао; *богом кумити* – преклињати, много молити, заклињати; *богу иза леђа (ногу)* – веома далеко, предалеко, у забаченом крају; *богу плакати* – веома жалосно, тужно, несрећно; *боже здравља* – ако бог да, у нади, вјеровању да ће се нешто остварити; *боже ме прости* – при спомињању нечег грешног, нежељеног или због грешне помисли или дјела; *боже сачувај (саклони)* – при згражавању због нечег непријатног, лошег, непримјереног, при отклањању ружних помисли као и при категоричном негирању и одбијању; *буди бог с нама* при чуђењу и при спомену нечег непознатог, страног, неразумљивог; *дати (показати) коме твога (њеног, вашег) бога* – научити памети; казнити (у пријетњама); *досадити богу и људима* – веома досадити, досадити у великој мјери, постати несношљив, *краде богу дане* – проводити вријеме у нераду, беспосличити, дангубити; *ни род ни помози бог* – ништа, ни по чему свој; *од бога ти здравље* – одговор на поздрав; *помоз (помаже бог)* – поздрав при сусрету; *сам бог зна* – не зна нико, тешко је сазнати; *уби боже* – да не може бити горе; *убит(и) бога у неког* – пребити неког, истући.

Придјев *божи/а/е* се сријеће у изразима *божа љепота* – у великој мјери, изобилно, угодно, много; *божа ти вљера* – појачава основно значење реченице, при нарочитом наглашавању и истицању и *не знати се коме боже зоре* – ништа не знати о некоме, бити за некога потпуна непознаница у свом дјеловању, понашању и слично.

С обзиром на то да сам ових дана поново, по други пут, читала *Фразеологију Горског вијенца*, заиста одличну књигу Ане Пејановић, наметнула ми се мисао да погледам које све фразеолошке обрте је користио Његош са ријечју *бог*. И забиљежила сам: видите ли, *ако Бога знате*; и *Бог знаде*, до тебе самога; *Бич сам бож'и* ја сплетен за тебе; *Бог се драги* на Србе разљути; *И од Бога* дио изгубили; не *божја ти вјера*, Мандушићу; *ох до Бога* и до вијека. Да се није ко покла *Бога ви*; *Куго људска, да те Бог убије*; *Бог га јаки* и мртва убио; *Чудне стоке, Бог их посекао*, *Бог вас клео*, погани изроди; *Бог велики* и његова сила; *Задајем ви Божју вјеру тврду*; *Богу шућур*, двјести су година; *Фала Богу* јест велико чудо; *Хвала Богу*, има ли вјештица, *Боже један*, три стотине другā; *Боже драги*, чудна договора; Не прими ми *Боже за грехоту*; Од те пјесне *Боже ме сахрани*; Бјеху брате, да те *Бог сачува*; *Помоз Боже* јаднијем Србима; никоме ни „*помоз Бог*”, Докле неко, да му *Бог поможе*, Свак је држи, *опрости ми Боже, Бог да прости* Урошеву душу: Ће изјести ако *Бога знадеш*; Не бој ми се, *ако Бог да*, ђедо; Ка је носиш.; *Бог т' и братска*, Станко; Ви сте *ближи Бога* и чудесā; Пуштите их, *аманат ви божји*.

Фразеологизми из Његошева *Горског вијенца* су још један значајан прилог, значајан јер је у великој мјери особен, фразеологизмима из наведених Рјечника.

Навешћемо само још неке од лексема које се јављају у овим рјечницима у више различитих фраза и значења. Тако нпр. лексема *језик* се јавља у 8 фраза, *срце* такође у 8, *нос* у 9, *памет* у 10, *јат (јад)* у 11, *дат(и)* у 13, *виђет* у 17, *нога* у 18, *ђаво* у 22 у Зети и 10 у Мојковцу. Ми смо се за ову прилику одлучили за ону са најфреквентнијом употребом и сматрамо да нам овај, заиста с разлогом изабрани узорак омогућава да сагледамо како су неисцрпне лексичке, односно овдје фразеолошке, могућности црногорских говора што трају и боре се против времена које, како каже Јелена, „разара на сто начина”. Јер сви ови фразеологизми ко зна када су настали и откада претрајавају. И трајаће. Јер то су нам „вјековна уста” оставила. У насљеђе.

Zorica RADULOVIĆ

ABOUT VOCABULARY OF ZETA AND THE AREA OF MOJKOVAC

Summary

The paper deals with the wealth of phraseological treasure of the Montenegrin folk language as well as its strange inventions. This has been shown on the example of phraseological units with the noun *God* that have been recorded in more than 86 cases in two areas of Montenegro- Zeta and Mojkovac. The author finds interesting the fact that there are no overlapping of these phrases and their various meaning in the mentioned zones.